

A magyar nevelésügyi kongresszusok története

A Magyar Pedagógiai Társaság kezdeményezésére 2008-ban ül össze a VII. Nevelésügyi Kongresszus. (1) Indokolt tehát az eddigi kongresszusok történetének áttekintése, tapasztalataik, tanulságaik számbavétele. (2) Az oktatáspolitikai-történeti szempontú elemzés elsődleges célja annak vizsgálata, hogy milyen szerepet játszottak az egyes kongresszusok a hazai oktatásügyben, hogyan viszonyultak a korabeli oktatáspolitikához és milyen hatásuk volt az oktatásügyi folyamatokra. (3) A kutatás részben elsődleges forrásokon (kongresszusi jegyzőkönyvek, beszámolók, sajtóközlemények), részben a téma viszonylag bőséges szakirodalmán alapul. (4)

Történeti áttekintés

Valamennyi kongresszus kiemelkedő oktatáspolitikai-szakmai eseménye volt korának: előkészített és/vagy lezárt egy-egy neveléstörténeti korszakot. A „kongresszustörténet” ebben a megközelítésben a magyar oktatástörténet sajátos keresztmetszete; a kontinuitást a növekvő sorszámkok mellett ennek a tudatos szerepvállalásnak a deklarált folytonossága is tükrözi. Ez azonban – a változó körülmények folytán – nem jelentette az előzményekkel történő teljes vagy akárcsak részleges azonosulást, sőt olykor azok nyílt vagy burkolt elutasítását sem zárta ki. Történetünket tehát nemcsak a folytonosság, hanem a diszkontinuitás is jellemzi, ami a kor szellemét tükröző sajátos arculatát adja az egyes rendezvényeknek.

Az 1848. évi első *Országos és Egyetemes Tanítógyűlés* tevékenységének középpontjában a modern – polgári és nemzeti – oktatási rendszer évtizedek óta érlelődő alapkérdései álltak; ezek képezték a közös és a szakosztályi üléseken zajló heves viták és a határozatokat, ajánlásokat megfogalmazó *Javaslati irányeszmék* gerincét, amelyek szinte teljes összhangban voltak az első független magyar kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterének, Eötvös Józsefnek a népoktatási törvényjavaslatban is kifejeződő oktatáspolitikai felfogásával. A viták és a javaslatok három kérdés köré rendeződtek:

- az egyéni szabadságjogok és a tankötelezettség kényszerének összehangolhatósága; tankötelezettséget ellenpontoszó tanszabadság és az intézményi-oktatási autonómia értelmezése;

- az állami szerepvállalás mértékének és módjának, az állam – indirekt – szabályozó szerepének értelmezése.

A tanítógyűlés ezen kérdésekben tanúsított liberális álláspontját fejezi ki Brassai Sámuel felszólalásának alap gondolata: „mindenki taníthat, mindent taníthatni, mindenki állíthat iskolát”. (*Orosz, 1971, 90.*)

A *Javaslati irányeszmékből* kirajzolódik az óvodától a „felsőtanodáig” terjedő, egységes és átfogó iskolarendszer, azaz a modern, polgári közoktatási rendszer képe, amelynek alapját a kötelező, ingyenes népoktatás jelenti, perspektíváját pedig a középfokú oktatás és a szakképzés kiterjesztése kínálja. Az itt vázolt modell iránymutatásul szolgálhatott a magyarországi oktatási rendszer kiegyezést követő történelmi léptékű át-

alakításához, amelynek szilárd alapját a tankötelezettséget kimondó 1868. évi népoktatási törvény jelentette.

Figyelmeztető jelnek tekinthetjük azonban a tanítógyűlésen – de a népoktatási törvénytervezet képviselőházi vitájában is – tapasztalható magyarosító szándékú megnyilvánulásokat, a türelmetlen, nemzetiség-ellenes felhangokat, amelyek ugyancsak előrevezítik a századforduló magyar oktatáspolitikájának belső ellentmondásait, konfliktusteremtető kétarcúságát.

Ez a kétarcúság jellemezte az 1896-ban megrendezett második *Országos és Egyetemes Tanítógyűlést*. Kinyilvánított célja, meghatározott feladata természetesen a kiegyezést követő korszak oktatásügyi eredményeinek számbavétele, a rendszer szükségessé váló korrekciójára és a századforduló új feladataira vonatkozó ajánlások megfogalmazása volt – az oktatáspolitikai és a pedagógus-társadalom számára egyaránt. A modern magyarországi oktatási rendszer kialakulását kísérő ellentmondások és működési zavarok s a mind nyíltabban megmutatkozó társadalmi-politikai konfliktusok felszínre kerülését azonban tompította az ünnepi – millenniumi – körülmények kényszere. Az egyes szakosztályi üléseknek az eötvösi oktatáspolitikai és a magyar pedagógus-társadalom demokratikus hagyományait, társadalmi érzékenységét is felmutató kritikai megnyilvánulásai háttérbe szorultak az új nemzetpolitikai célok szolgálatában felsorakozó oktatáspolitikai harsányabb, nacionalista és nemzetiségellenes megnyilvánulásai mögött. A kongresszus szellemiségében jól kitapintható az eötvösi liberális elvek korlátozására, visszavonására irányuló szándék, amelynek pregnáns kinyilvánítása volt Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter ünnepi köszöntőjében megfogalmazott intelme, miszerint „nemcsak a tanügyi tudomány általános, univerzális – ha szabad mondanom: kozmopolita – vívmányai lebegjenek önök előtt, hanem még ennek fölébe helyezték a nagy nemzeti szempontot, melynek a magyar kultúra minden rétegét, csúcsait és mélységeit is át kell járnia”. (*Felkai*, 1971a, 180.)

Az 1928-ban megrendezett *III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus* a korszak oktatáspolitikáját meghatározó neonacionalizmus és az elvitathatatlan eredményeket felmutató konzervatív klebelsbergi iskolareform látványos diadalmenete volt. A kongresszus a liberális korszak oktatáspolitikai elveinek végérvényes visszavonását jelentette, a teljes és kinyilvánított elhatárolódást az elődök „túlzott” intellektualizmusától és individualizmusától, az oktatáspolitikai fókuszába állítva az érzelmi alapokra építkező keresztény-nemzeti szellemű nevelést. Az iskolareform további céljainak, így például a nyolcosztályos népiskola programjának meghirdetésével, valamint az ellentétes nézetek és törekvések mellőzésével, illetve háttérbe szorításával lényegében előkészítette az 1930-as évek eta-

A sebtében előkészített és egyetlen nap alatt lepergetett kongresszus azonban a politikai személyvesztés fantomkongresszusának, a hamarosan bekövetkező durva politikai fordulat előjátékának, az „új kor nyitányának” bizonyult. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter „ünnepi” köszöntőjében az éleződő osztályharc sztálini érvrendszerével támasztotta alá a néhány napja elfogadott államosítási törvény történelmi szükségszerűségét (A IV. Egyetemes Nevelésügyi Kongresszus megnyitása, 1948); Alexits György államtitkár „az új társadalom ideológiájának” megismerésére és befogadására szólította fel a magyar pedagógustársadalmat

tista oktatáspolitikai fordulatát, Hóman Bálintnak a nemzeti egység nevelési és intézményi alapjainak megszilárdítását célzó közoktatási törvényeit.

Az előkészítő tanácskozáson még jelen levő Nagy László aggodalma, hogy „nincs meg a társadalomnak az a nyugodt békéje, amely alkalmas az újabb reformok tárgyalására és megvalósítására [...]”, hiányzik az új, demokratikus szellem” (Simon, 1971, 87–88.), ugyanúgy visszhangtalan maradt, mint azok a kongresszusi felszólalások, amelyek a tanügyi centralizáció veszélyeire vagy a tanítóság markánsabb érdekképviseletének szükségességére figyelmeztettek az állam túlzott befolyásának ellensúlyozása érdekében.

A magát 1848 örökösének hirdető 1948. évi *Negyedik Egyetemes Tanügyi Kongresszus* a kongresszustörténet legdrámaibb fejezete. Nagy várakozás előzte meg: a szakmai közvélemény, de a társadalom is a polgári demokratikus korszak oktatáspolitikai eredményeinek, elsősorban a nyolcosztályos általános iskolának, valamint korszerű, a nemzetközi fejlődéssel lépést tartó pedagógiai törekvéseinek legitimációját, Kiss Árpád szavaival: „egy új köznevelési törvény előkészítését” (Kiss, 1948b; vesd össze: Kiss, 1971a), a valóban szellemi előzménynek tekinthető első kongresszus méltó 20. századi folytatását várta a jubileumi-centenárium rendezvénytől.

A sebtében előkészített és egyetlen nap alatt lepergetett kongresszus azonban a politikai szemfényvesztés fantom-kongresszusának, a hamarosan bekövetkező durva politikai fordulat előjátékának, az „új kor nyitányának” bizonyult. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter „ünnepi” köszöntőjében az éleződő osztályharc sztálini érvrendszerével támasztotta alá a néhány napja elfogadott államosítási törvény történelmi szükségességét (A *IV. Egyetemes Nevelésügyi Kongresszus* megnyitása, 1948); Alexits György államtitkár „az új társadalom ideológiájának” megismerésére és befogadására szólította fel a magyar pedagógustársadalmat. (u.o.) (5) Mindez a szakmai közvélemény degradálása, az előző évek eredményeinek lebecsülése és elutasítása volt. Kiss Árpád keserű megjegyzése, miszerint „nincs igény” a korábbi változásokat kodifikáló törvényre, kasszandrai jóslatnak bizonyult (Kiss, 1971a, 184.). Közoktatásunk szovjet mintára történő, bolshevik típusú átalakításával a magyar oktatástörténet „törvények nélküli és törvényen kívüli” (Kelemen, 1992b) évtizedei következtek el.

Az *V. Nevelésügyi Kongresszus* (1970) az új gazdasági mechanizmus felhajtóereje nyomán kibontakozó társadalmi aktivitás és az elkendőzött oktatásügyi problémák feltárására irányuló reformszándékok eredménye volt. Szakmai hátterét, a magyar pedagógustársadalom demokratikus újjászerveződésének meghatározó mozzanataként, az 1967-ben – két évtizednyi szüneteltetés után – feltámasztott *Magyar Pedagógiai Társaság* megalakulása jelentette. A kongresszus széles körű és alapos előkészítése az államosított és túlcentralizált oktatási rendszer krónikussá vált működési zavaraira hívta fel a figyelmet. Maga a kongresszus a „falak” tágításának sajátos kísérlete volt, csendes lázadás az alattvalókat nevelő, végrehajtó iskola ellen, az előző évtizedekben elfojtott szakmai szuverenitás és intézményi autonómia visszaszerzésének első átfogó és részben sikeres kísérlete.

A kongresszus ugyanakkor az aczéli politikai manipuláció, a felhalmozódott feszültségek levezetésének színtereként is szolgált; kényszerű kompromisszumai világosan megmutatkoznak a „szocialista nevelőiskola” ideáltípusa köré fonódó határozatokban.

A megkezdett munka folytatásának lehetőségét kedvezőtlenül befolyásolta a '70-es évek baloldali politikai fordulata, az 1972-es párthatározatban is megragadható ideológiai-(oktatás)politikai visszarendeződés. A palackból kiszabadult szellem visszaszorításának kísérlete azonban csak részben bizonyult sikeresnek. Az V. kongresszus munkálatai során felhalmozódott eredmények és tapasztalatok – szemléletbeli, tartalmi és módszertani tekintetben egyaránt – előkészítették és számos vonatkozásban megalapozták a következő évtizedek oktatásügyi reformintézkedéseit, oktatási rendszerünk elkerülhetetlen hozzáigazítását nemzeti tradícióinkhoz és a nemzetközi változásokhoz.

Az 1993-ban megrendezett *VI. Nevelésügyi Kongresszus* a rendszerváltozás eufóriáján és csalódásain – hogy tudniillik „az oktatás nemzeti ügy” – túljutó magyar pedagógus-társadalom és az iskola iránt érdeklődő közvélemény számára a kiábrándulás és a kijózanodás kongresszusa volt.

A VI. kongresszus elismerésre méltó érdeme a magyar nevelésügy helyzetének illúzióktól mentes, tárgyilagos áttekintése, a megoldásra váró problémák feltárása, valamint a nemzetközi változásokhoz igazodó fejlődési-fejlesztési irányok – többnyire időtállóan bizonyult – meghatározása volt. A kongresszus munkáját érdemi eszmecseréket kiváltó releváns vitakérdések alakították; támpontot jelentő, eligazodást segítő ajánlásai többnyire iránymutatásul szolgáltak a következő évek oktatáspolitikai vitái és oktatásfejlesztési törekvései számára.

Állam és autonómia

Rendkívül tanulságos az állami jelenlét és szerepvállalás koronkénti, kongresszusonkénti változásának, illetve – ezzel szoros összefüggésben – a kongresszusok belső autonómiájának, kritikai attitűdjének elemzése. Ennek a viszonynak az alakulása – az állami befolyás növekvő mértékét, az oktatási rendszer fejlődésére gyakorolt hatását illetően – sajátos görbét ír le. Ha a hullámvonal két végpontját, 1848-at és 1993-at tekintjük optimális állapotnak, a közbülső állomások fokozatos emelkedést (illetve süllyedést) mutatnak, amelynek tetőpontját (mélypontját?) az 1928-as harmadik és – elsősorban – az 1848-as negyedik kongresszus jelentik.

1848 a szakmai autonómia, a teljes függetlenség „tanácskozmánya” volt, amelyen a reformkorban kibontakozó magyar pedagógusmozgalmak először mutathatták meg önmagukat, szakmai törekvéseiket, és a megszülető polgári állam intézményeivel, a parlamenttel és a kormánnyal egyenrangú félként fogalmazták meg és terjesztették elő követeléseiket. Ezt az elvi álláspontot tükrözik a *Javaslati irányeszméknek* az állam oktatási feladataira, távolságtartó, szabályozó szerepére utaló ajánlásai is, hogy tudniillik az államnak a hiányzó közoktatási intézmények pótlása, a tan- és vizsgarendszer és a pedagógusok képesítési előírásainak kidolgozása, valamint a törvény által előírt feltételek megvalósításának ellenőrzése a feladata; az iskolák szervezetével és működésével kapcsolatos ügyek az iskolafenntartó közösségek hatás- és feladatkörébe tartoznak.

1896 ebben a tekintetben kompromisszumok terhelt. A kiegyezést, illetve a népoktatási törvényt követő tanítógyűlések markáns, olykor radikálisnak mondható kritikai szelleme nem illett bele az ünnepi rendezvény hangulatába. A korszak legkényesebb vitakérdései – az elemi népoktatás tartalmi-tantervi redukciója, a nemzetiségi iskolaügy és a nyelvi asszimiláció – kívül rekedtek a kongresszus falain, illetve többnyire egyoldalú megközelítésben kerültek terítékre. Ez az önkorlátozás teljes mértékben szinkronban volt a hivatalos oktatáspolitikai elvárásaival, amely egyébként reprezentatív módon, tüntetően képviseltette magát a rendezvényen, és megnyilvánulásaival, az államvallással emelődő nemzetpolitika új hangsúlyaival (lásd Wlassics hivatkozott beszédét) irányt is szabott a kongresszus szellemiségének, amelynek résztvevőitől, illetve a résztvevők bizonyos csoportjától nem is állt távol ez az eszmeiség, teljes mértékben azonosulni tudtak azzal.

1928 az állam, illetve a kultuszkormányzat közvetett, sőt közvetlen befolyásának továbbberősödését mutatja mind a protokolláris külsőségeket, mind a neonacionalista művelődéspolitikai tartalmi hangsúlyainak érvényesülését illetően. A klebelsbergi iskolareform – a miniszter és mások felszólalásában és a kongresszusi határozatokban egyaránt – az ország „gazdasági és szociális fejlődésének” zálogaként, a „kultúrfölkény” állami eszközökkel történő érvényesítésének egyedül lehetséges megoldásaként értelmezendő, egyes felszólalások esetén már-már a személyi kultusz hangnemét idéző megnyilvánulások kíséretében. (Klebelsberg és mások kongresszusi felszólalásából, illetve a kongresszusi határozatokból részleteket közöl: *Simon*, 1971, 93–115.; a Klebelsberggel kapcsos-

latos megnyilatkozások hangnemére vonatkozóan lásd például Ilosvay Lajos vagy Csorba Ödön felszólalását: u.o. 105., 109.)

A folyamat mélypontját a centenáriumi kezdeményezés teljes állami kisajátítása, az új totalitarizmust előkészítő oktatáspolitikai fordulatnak alávetett, bár külsőségeiben demokratikusnak álcázott 1948-as színjáték jelentette. Az 1848-as forradalom vívmányait és a magyar közoktatás demokratikus hagyományait idéző jelszavak mögött, a korábban már említett felszólalásokban, de a befejezetlenség drámai végkifejletében is felsejlettek a közeli jövő komor árnyai. A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete által közreadott ajánlás, a „szabadság évi munkaterv” a nevelők és az iskolák számára szomorú paródiája, nyílt és egyenes megcsúfolása volt az előző évek demokratikus iskolareformjának és a kongresszust kezdeményező reformtörekvéseknek. (Sugár, 1948, közli: Kiss, 1971a, 195–211.)

Az 1970-es kongresszus a pedagógustársadalom demokratikus újjászerveződésének jelentős – és részben sikeres – kísérlete volt az átmenetileg meggyengülni látszó s ezért a politikai manipuláció sajátos eszközeitől sem visszariadó pártállami kontroll változatlanul szigorú keretei – és a rendezvény látványos kulisszái – között. Hatását tekintve azonban az erőviszonyok elmozdulását, az egyensúlyi állapot visszaállításának erősödő igényét és átmeneti eredményeit jelezte.

1993 a rendszerváltás teremtette új politikai-társadalmi feltételek között az egyenjogúságra alapozott kiinduló helyzet újratemtésének, egy új „társadalmi szerződés” kimunkálásának és elfogadásának esélyét ígerte. A diszkontinuitásra és a demokratikus történelmi tapasztalatok hiányára is visszavezethető kölcsönös bizalmatlanság légkörében már az is jövőbe mutató eredménynek számíthatott, hogy a szerepek tisztázása megteremtette az érdemi párbeszéd lehetőségét az oktatásügy iránt felelősséggel tartozó szakmai, társadalmi és politikai tényezők, illetve azok képviselői között.

A kongresszusok résztvevői

Hasonlóképpen tanulságos annak a számbavétele, hogy az egyes kongresszusok megnyílni feleltek meg deklarált céljaiknak, azaz „országos” és „egyetemes” jellegűeknek, hogyan tükrözte a résztvevők összetétele a korabeli pedagógustársadalom belső arányait, szakmai és világnézeti tagolódását.

Az első, 1848-as kongresszus résztvevői túlnyomórészt a reformkori tanító- és tanármozgalmak aktív, a szakmai, társadalmi és politikai kérdések iránt érdeklődő, a haladás, az oktatásügyi reformok iránt elkötelezett képviselőiből kerültek ki. A mintegy 260 résztvevő csekély töredéke volt csupán a tízezres létszámot ekkor már meghaladó hazai pedagógustársadalomnak, amelynek túlnyomó többsége természetesen híret sem igen hallotta a rendezvénynek. A résztvevők jórészt népiskolai tanítók voltak, de a kisdedóvástól a felső tanodákig más intézménytípusok, szakterületek is szép számban képviseltették magukat. Bár a „nemzeti szempontok” időnként megosztották a tagságot, az alapkérdésekben megnyilvánuló és a határozatokban kinyilvánított egység arra utal, hogy elfogadói méltán képviselték a nemzeti és polgári köznevelés eszményét és az ebben osztozó, demokratikusan gondolkodó tanítók és tanárok többségét.

Bár az 1896-os kongresszuson a mintegy 30 000 fős magyarországi pedagógustársadalom mintegy 15 százaléka, több mint 4500 fő vett részt, mégsem minősíthetjük azt maradéktalanul „országosnak”, illetve „egyetemesnek”. Kezdeményezéseik elutasítása nyomán ugyanis tüntetően távol maradtak a nemzetiségi pedagógusszervezetek, a nemzetiségi néptanítók és – részben a velük vállalt szolidaritásból kifolyólag, részben pedig az állam és a katolikus egyház közötti feszültségekből eredően – a római katolikus, a görög katolikus és bizonyos mértékig az evangélikus felekezeti tanítóóság. A kongresszus résztvevői elsősorban az állami és a községi intézmények tanítóiból és tanáraiból, kisebb részt

a református tanítóságból verbuválódtak, ami némiképpen magyarázza is az egyes szakosztályok, illetve tanítócsoporthoz tartozók körében tapasztalt szélsőségesen nacionalista, nemzetiségellenes megnyilvánulásokat.

Az 1928-as kongresszus csaknem 4500 résztvevője a forradalmakat követő „tisztoztatók” – a fegyelmi eljárások és a B-listázások – nyomán eleve erősen szelektált magyar pedagógustársadalmat képviselt, amelyben mély nyomokat hagytak az előző évtized megpróbáltatásai. Az új iskolapolitika látványos eredményei és a tanítók-tanárok iránti kézzelfogható gesztusok az évtized végére természetesen erősítették az új rend híveinek táborát; a sikeres arculatformálás eredményei a keresztény-nemzeti szellem lelkes, demonstratív megnyilvánulásaiban, a kongresszus emelkedett, ünnepi hangulatában is tükröződtek. Tompította az ünnep fényét, hogy a katedrájuktól is megfosztott, kényszerűen távol maradó pedagóguscsoportok mellett – különböző, részben szakmai vagy emberi okokból – hiányoztak a rendezvényről a magyar neveléstudomány olyan kimagasló képviselői, mint Nagy László, illetve Imre Sándor és Fináczy Ernő, Prohászka Lajost vagy Karácsony Sándort nem is említve (Kelemen, 1992a).

Az 1948-as kongresszus a történelmi körülményekből és a mögöttes politikai szándékokból eredően szintén a szelekció – és a kontraszelekció – kongresszusa volt. A plenáris ülés hangadóit, a szakosztályi munka kijelölt irányítóit „az elméleti és gyakorlati pedagógia legkiválóbb, leghaladóbb szellemű képviselői” voltak (Sugár, 1948), azaz az államosított és a következő években uniformizálódó iskola és a szuverenitásától megfosztott pedagógustársadalom, az iskolai munkaversenyek „szép új világának” (6) majdani „élmunkásai”. Ez utóbbiak kongresszusi fellépése azonban itt és ekkor – a kongresszus kilátásba helyezett folytatásával együtt – elmaradt.

Az V. Nevelésügyi Kongresszus (1970) küldötteinnek többségét – az oktatáspolitikai és az oktatásirányítási különböző szintjeinek hivatalból kijelölt képviselői mellett – az újjászerveződő Magyar Pedagógiai Társaság szakosztályainak és megyei tagozatainak demokratikusan választott képviselői alkot-

ták. Ez kétségtelenül új, előremutató mozzanata a kongresszustörténetnek, még akkor is, ha megnyilvánulásai, felszólalásai – a kongresszus hivatalos dokumentumaihoz hasonló módon – túlnyomórészt a korszak hivatalos ideológiájának és rituális nyelvezetének köntösében jelentek meg. Kritikai utalásai és útkereső javaslatok azonban a köznevelés és az egész magyar pedagógustársadalom elhallgatott és megoldást sürgető problémáinak figyelmeztető és jövőbe mutató jelzései voltak.

A Magyar Pedagógiai Társaság kezdeményező szerepe és szervező munkája, a szakosztályi és tagozati tevékenységre alapozott tartalmi előkészítés volt a mozgatórugója az 1993. évi hatodik kongresszusnak is. Új erőforrást jelentett azonban a pluralista iskolaügy örvendetesen gyarapódó szakmai és társadalmi szervezeteinek megjelenése és intenzív közreműködése a rendezvény előkészítésében és lebonyolításában. A szakmai

Bár az 1896-os kongresszuson a mintegy 30 000 fős magyarországi pedagógustársadalom mintegy 15 százaléka, több mint 4500 fő vett részt, mégsem minősíthetjük azt maradéktalanul „országosnak”, illetve „egyetemesnek”. Kezdeményezéseik elutasítása nyomán ugyanis tünnetően távol maradtak a nemzetiségi pedagógusszervezetek, a nemzetiségi néptanítók és – részben a velük vállalt szolidaritásból kifolyólag, részben pedig az állam és a katolikus egyház közötti feszültségekből eredően – a római katolikus, a görög katolikus és bizonyos mértékig az evangélikus felekezeti tanítóság.

érdeklődés visszafogottsága ugyanakkor a magyar pedagógustársadalom várakozó magatartását is tükrözte, előrevetítve a következő évek elbizonytalanodását és erősödő szkepticizmusát.

Eszmetörténeti kontextus

A történetiség és a nemzetközi tájékozódás nézőpontjának érvényesülését, az eszmecserék szakmai és politikai látókörét tekintve az első kongresszus emelhető ki. A következők beszűkülő, provinciális horizontját a nacionalizmus, majd a marxizmus-leninizmus ideológiai-politikai szempontjainak erőteljes térnyerése és korlátozó hatása determinálta. Ez a hatás az oktatásügy nemzetközi fejlődési tendenciáinak és az újszerű pedagógiai törekvéseknek tartózkodó megítélésében, óvatos elhárításában, illetve esetenkénti elutasításában is kifejezésre jutott. Jól mutatja ezt a tendenciát a kozmopolitának bélyegzett pedagógiai törekvések nemzeti szempontú elhárítása a második, szakosztályi karanténba szorítása, elszigetelése a harmadik és hallgatólagos elutasítása a negyedik kongresszuson, amit aztán a „pedológia” elítélése, majd kiátkozása követett. A nyilvános rehabilitációval pedig még a „falakat” tágitó ötödik kongresszus is adós maradt. A hatodik viszont – tágabb értelemben is – a dezideologizálás és a látókörtágítás sikeres próbatételének bizonyult.

A kutatás jövője

Az egyes kongresszusok szűkebb vagy tágabb társadalmi visszhangjának elemzése és értékelése, továbbá a kongresszusok szakmai színvonalának, teljesítményének, valamint az oktatási rendszer működésére és az iskolák életére gyakorolt hatásuknak a megítélése további kutatómunkát igényel. További kutatások lehetőségét rejti magában az egyes kongresszusok jegyzőkönyveinek és egyéb dokumentumainak a tartalmi- és diskurzus-elemzés modern módszereinek alkalmazásával történő elemzése és a kongresszustörténet eddigi eredményeinek oktatáspolitikai-történeti szempontú szintézise is.

Jegyzet

- (1) A VII. Országos Neveléstudományi Konferencia keretében a Magyar Tudományos Akadémián 2007. október 26-án elhangzott előadás szerkesztett változata
 (2) A korábbi kongresszusok adatai: A Magyar Tanítók Első Egyetemes Gyűlése: 1848. július 20–24. A Második Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus: 1896. július 3–11. A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus: 1928. július 3–6. A Negyedik Egyetemes Tanügyi Kongresszus: 1948. július 20. Az Ötödik Nevelésügyi Kongresszus: 1970. szeptember 28–30. A VI. Nevelésügyi Kongresszus: 1993. augusztus 25–28.
 (3) Az V. Kiss Árpád Emlékkonferencián (Debrecen, 2007. szeptember 29.) azonos címen elhangzott előadásban elsősorban az egyes kongresszusok tevékenységének, eredményeinek bemutatására törekedtem. Jelen előadás a kutatás fontosabb eredményei-

nek, tapasztalatainak összegzése. A debreceni előadás a készülő konferenciakötetben jelenik meg, előreláthatóan 2008-ban.

(4) A téma átfogó feldolgozása, a korabeli dokumentumból válogatott bőséges szemelvényekkel: Felkai, 1971a. Lásd még: Zibolen, 1967; Kelemen, 1993.

Az egyes kongresszusokról: I. (1848): Tavasi, 1848; Péterfy, 1895; Háda, 1913; Ravasz, 1951. II. (1896): Nagy, Beke és Kovács, 1896. III. (1928): Négyessy, 1928.; Papp, 1928. IV. (1948): Kiss, 1948a; Kiss, 1948b.V. (1970): Kiss, 1971a; Bakonyi, 1970. VI. (1993): Vargáné, 1993; Takács, 1993.

(5) Az idézet Benjamin László korabeli versének címe.

(6) Az idézet Aldous Leonard Huxley 1932-ben (magyarul 1934-ben) megjelent művének címe.

Irodalom

Bakonyi Pál (1970): Krónika az V. Nevelésügyi Kongresszusról. *Pedagógiai Szemle*, 12. 1061–1071.
 Felkai László (1971a, szerk.): *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948*. I–II. Budapest.
 Felkai László (1971b): *A Második Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus*. In uő. (szerk.): *Nevelés-*

ügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948. Budapest. I. 101–164., 165–243.

Háda József (1913, s.a.r.): *Régi írások. Az 1848-ban tartott egyetemes tanügyi kongresszus jegyzőkönyve és naplója*. Budapest.

Kelemen Elemér (1992a): A Magyar Tudományos Akadémia és a neveléstudomány. *Magyar Pedagógia*, 2. 119–130.

Kelemen Elemér (1992b): Törvények nélkül – törvényen kívül. *Új Pedagógiai Szemle*, 3. 3–11.

Kelemen Elemér (1993): A nevelésügyi kongresszusok története. In Vargáné Fónagy Erzsébet (szerk.): *VI. Nevelésügyi Kongresszus. 1993. augusztus 25–28.*, Budapest. 39–63. (Másodközlése: In Kelemen Elemér (2007): *A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a tanítóság 19–20. századi történetéből.* Iskolakultúra könyvek, Pécs. 136–157.)

Kiss Árpád (1948a): A negyedik tanügyi kongresszus munkáiról. *Embernevelés*, 1. 291–318.

Kiss Árpád (1948b): Negyedik egyetemes nevelésügyi kongresszus. *Köznevelés*, 15. 348–350.

Kiss Árpád (1971a, szerk.): *Ötödik Nevelésügyi Kongresszus*. I–II. Budapest.

Kiss Árpád (1971b): A Negyedik Egyetemes Tanügyi Kongresszus. In Felkai László (szerk.): *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948*. Budapest. II. 163–187., 189–211.

Nagy László – Beke Manó – Kovács János (1896, szerk.): *A II. országos és egyetemes tanügyi kongresszus naplója*. I/1–2., II. Budapest.

Négyessy László (1928, szerk.): *A harmadik egyetemes tanügyi kongresszus naplója*. I–II. Budapest. (A szerkesztésben közreműködött: Simon Lajos és Papp Gyula.)

Orosz Lajos (1971): Az Első Magyar Egyetemes Tanügyi Kongresszus. In Felkai László (szerk.): *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948*. Budapest. I. 11–38., 39–100.

A IV. Egyetemes Nevelésügyi Kongresszus megnyitása (1948). *Köznevelés*, 4. 367–368.

Papp Gyula (1928): *III. egyetemes tanügyi kongresszus. Kalauz*. Budapest.

Simon Gyula (1971): A Harmadik Magyar Egyetemes Tanügyi Kongresszus. In Felkai László (szerk.): *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon 1848–1948*, Budapest. II. 9–83., 85–162.

Sugár Béla (1948): 1848–1948 és a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete. *Embernevelés*, 4. 3–4. 100–108. (Közli: Kiss, 1971, 195–211.)

Péterfy Sándor (1895): *Az 1848-iki tanügyi kongresszusról*. Budapest.

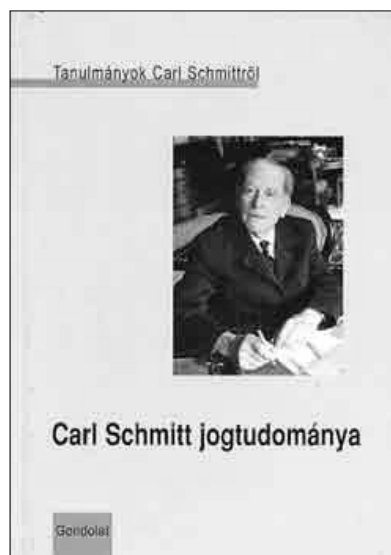
Ravasz János (1951): Az 1848-as egyetemes tanítógyűlés. *Köznevelés*, 20. 827–829.

Takács Géza (szerk.): VI. Nevelésügyi Kongresszus. *Új Pedagógiai Szemle*, 7–8. 6–22.

Tavasí Lajos (1848): *Az I. egyetemes és közös magyar tanítói gyűlésnek dolgozatai*. Nevelési Emléklapok, VI. füzet. Pest.

Vargáné Fónagy Erzsébet (1993, szerk.): *VI. Nevelésügyi Kongresszus*. Budapest.

Zibolen Endre (1967): Nevelésügyi kongresszusaink. *Köznevelés*, 15–16. 611–616.

A Gondolat Kiadó könyveiből